

Land-art Paradigma

Identitet Kornata su i antropološke vrijednosti,
pa zaštita treba obuhvatiti jedinstvene prirodne
ljepote, krajolik oblikovan ljudskim trudom
i tradicionalni način života

Piše Nikola Bašić

Sama otočnost najvredniji je resurs Općine Murter-Tisno, pa je ključna u definiranju cjelokupnog murterskog prostora. Nužno je stoga utvrditi korelacije između Općinskog prostornog plana i Prostornog plana NP Kornati i to prije svega zbog njihove komplementarnosti u onom dijelu koji se odnosi na primjenu visokih standarda u zaštiti prirode.

Uzevši otočni resurs kao objektivnu razvojnu okosnicu, Općinski prostorni plan je utvrdio strategiju za zaštitu prirodnog naslijeđa, promicanje filozofije održivog razvitka i očuvanje otočnog individualiteta kao motore suptilnog razvitka murterskog kraja.

Ova se strategija temelji na činjenici da 76,1 km², odnosno 66,1 posto površine ove najveće hrvatske općine čine skupine otoka s atributima primarne prirodne sredine. Svi murterski otoci, kornatski, žutski, sitski, gangarolaški, svi murterski škoi neposredno uz obalu otoka, Modrave, Modravski kanal, Makirina i Vransko jezero, dakle cijeli murterski kraj, predstavljaju, prema prijedlogu Općinskog prostornog plana, jedinstven ekosustav koji se stavlja pod cjelovitu i pažljivo stupnjevanu zaštitu. Za ovu zaštitu koja se od Nacionalnog parka Kornati širi u koncentričnim krugovima prema obali i kopnu neophodno je izabrati i izraditi odgovarajuću znanstvenu i stručnu dokumentaciju te provesti postupak institucionalne zaštite na državnoj i županijskoj razini.

Provedbom sustava stupnjevanje zaštite ukupnog murterskog kraja (Kornati — nacionalni park, Žut i Sita — park prirode, Makirina — poseban prirodni rezervat (peloidi), Modravski kanal — prirodni rezervat u moru, murterski škoi — zaštićeni krajolik) karakteristični znak zaštićenih područja prenijet će se na cijeli općinski prostor i njegov turistički proizvod.

Na toj se strateškoj okosnici, kroz marketinško oblikovanje specifične turističke ponude, može ostvariti suvremeno gospodarenje murterskim otocima. Sadašnji turistički pritisak na zaštićeni

prostor NP Kornati tada će se moći prelijevati po širokom murterskom arealu bez bojazni od daljnje saturacije u zoni temeljnog fenomena.

Kurnatar

Za Kornate je još uvijek presudno pokazati i dokazati da je identitet NP Kornati izgrađen, osim od prirodnih, i od neprijepornih antropoloških vrijednosti te da je čitav prostor (s izuzetkom podmorja) jedinstven kulturni krajolik. U tome smislu valja objasniti odnose koji su vladali na kornatskom posjedu prije proglašenja nacionalnog parka, njihovu genezu, strukturu i evoluciju te mjesto Kurnatara u tim odnosima. Jako je važno pokazati mjesto što ga je imalo specifično kolonatsko gospodarstvo u životu kolona (budućih vlasnika otočja), kao i posljedice koje je takvo gospodarstvo proizvelo u urbanizaciji Kornata i domicilnih naselja. Neodgovodno treba točno zabilježiti i prezentirati zatečeno stanje na pašnjaku, u polju, u ogradama, u portu, na obali, tj. u svim starijim i novim djelatnostima, kao i izgled, strukturu i funkciju starih i novih objekata. Sve će to poslužiti kako bi se svima, ponajprije nadležnima, dokazalo i pokazalo da je model zaštite koji je do sada bio na snazi manjkav i da se ne mogu očekivati kvalitetniji rezultati ako se ne pristupi volarizaciji i obnovi posjeda uključenjem Kurnatara u zaštitu cjelokupnog prostora.

Neće biti teško pokazati da je kornatski posjed unazađen i u raspadanju, što zbog objektivnih teškoća koje su uglavnom jednake na svim otocima, ali i zato što njegovo mjesto nije definirano u sustavu zaštite. To su i razlozi nepovjerenja između vlasnika i institucija za provedbu zaštite, kojih je, uz ostalo, posljedica i bespravna gradnja. Vrijeme je za velike reinterpretacije filozofije zaštite i unapređenja života na Kornatima. Dakle, nazočnost Kurnatara na posjedu i integracija u poslove zaštite obnovom tradicijskog posjeda i edukacijom svih naraštaja. Jednostavno, trebalo bi stimulativnim mjerama i po-

ticajima vratiti tradicionalni posjed u ono stanje u kojem je bio kada su počele pripreme za proglašenje Kornata nacionalnim parkom. To bi značilo omogućiti svakome tko ispunjava utvrđene uvjete da u Kornatima gradi i živi po standardima koji će biti obvezujući za sve. Jako je važno destimirati svako usitnjavanje posjeda i svaku gradnju koja nije posljedica prava i želje da se živi na posjedu i od njega, a zbog toga je nužno potaknuti i stimulirati proizvodnju i prodaju autentičnih kornatskih proizvoda. I da skratim — branim neke temeljne

stavove. Tvrdim ne samo da se kornatsko tradicionalno gospodarstvo ne smije zapustiti (proces koji je u tijeku), nego, suprotno tome, ono se treba poticati svim mjerama i to upravo zbog toga da bi kornatski krajolik zadržao (i vratio gdje je degenerativni proces otišao daleko) atribute koje je imao u trenutku proglašenja nacionalnim parkom. A, onda, naravno, moram po tko zna koji put ponoviti da su tradicionalne kornatske djelatnosti (stočarstvo i poljoprivreda) regulatori održanja autentičnog kornatskog krajolika. Na koncu, ovi stavovi su

na tragu svih suvremenih shvaćanja i dokumenata o koegzistenciji čovjeka i prirode (održivi razvitak), osobito u specifičnim areama, kao što su mali otoci (Seviljska deklaracija, 1. europska konferencija o održivom razvitku otoka, Menorca 1997., Agenda 21 itd.). A kornatska stvarnost, nasreću, još je bremenita prizorima tradicijskih "poslova i dana".

Suhozid

Od svih proizvoda koje je stvorila kornatska ruka, najvažniji i najupečatljiviji

je svakako zid, točnije suhozid. Na psihološkom planu on je znak identiteta. I vlastite definicije u prostoru. Na funkcionalnom, on osigurava besprijeorne odnose sa susjedima, na estetskom, on je znak one posebnosti koju urbanim prostorima osiguravaju velike katedrale ili rijetki umjetnički spomenici. Zidovi podsjećaju, suvremenom umjetničkom terminologijom kazano, na land-art instalacije.

Proces raspadanja i urušavanja svijesti o vrijednosti posjeda već je davno u tijeku i jedna bi od prvih zadaća NP Kornati

Prizor prvi: poruke neintendiranog land-arta

Prizor drugi: u traganju za skladom

trebala biti njeno zaustavljanje. Kornatski zid u svoje tri osnovne varijante (*unjulo* — jednostruk, *uduplo* — dvostruk i *prizda* — vrlo širok) donosi kao na dlanu povijest svih odnosa u Kornatima i nezaobilazna je činjenica u definiciji kornatskog posjeda. Jedno od njegovih temeljnih obilježja je sama orijentacija. Zbog toga što je Kornat izdužen, svi su zidovi građeni od mora do mora (to jest od obale u Kornatskom kanalu do obale u Murterskom moru — Pučini). On je točno toliko visok (šest *nog*, nekad nešto manje; noga = 33 cm) da ga ovca ne može preskočiti i prijeći na tuđi pašnjak. On

je onoliko širok koliko je potrebno da ga snaga vjetra ne razori. Zidovi na manjim otocima koji nisu izduženi, a imaju više vlasnika (Lavsa, Levrnaka) različito su orijentirani. Osim poprečnih zidova, koji su dijelili vlasnike, postojali su longitudinalni, iste strukture i građe, koji su dijelili posjed jednog vlasnika na dvije ili više parcela. To su tzv. *tresade*. Tresade su uglavnom gradili oni vlasnici koji nisu imali posjeda na malim okolnim otocima na koje su oni koji su ih imali odvajali dio stada (janjce, starke, šijenje...) Ne postoji nijedna ozbiljna studija o

ovom načinu zidanja ni o mjestu koje je ono zauimalo u životu kornatskih pastira i težaka. Sve što se zna, uglavnom iz usta posljednjih graditelja, jest da je riječ o dugotrajnom i teškom poslu, poslu koji je zahtijevao mnogo umijeća i izdržljivosti, poslu koji ni jedan ozbiljan Kurnatar nije mogao izbjeći. Kao i u ostalim djelatnostima, u prostoru bez obrtnika i radne snage, vlasnici su svoje zidove gradili sami s članovima svoje obitelji. Rijetki su mogli platiti zidare. Rješenja koja su nalazili graditelji, osobito u onim zonama gdje su opasnosti od urušavanja bile velike, fascinantna

su i zaslužuju pozornost i pijetet. To naročito vrijedi za mjesta gdje zid dolazi do mora.

Opasnost od vjetra i osobito valova stavljala je graditelje na kušnju. Kako zid dovesti do samog mora (da stado ne može prijeći susjedu), a da ga valovi ne sruše? Drugo slabo mjesto na trasi zida bili su nagli visinski prijelazi terena (staze u lokalnom govoru) preko kojih zid mora prijeći. Od brojnih aktivnosti koje spadaju u opis kornatskih poslova jedna od obvezujućih bila je provjera stanja zidova nakon oluja ili jakih vjetrova.

Svi su pregradni zidovi nastali nakon otkupa Kornata i svi su oni medaši jednog izvanredno dobro organiziranog vlasničkog sustava u kojem se zbog česte odsutnosti s posjeda ništa nije prepuštalo slučaju. Kvalitetan zid bio je jamstvo sigurnosti, pouzdanje da ćeš na povratku iz domicilnog naselja svoje stadao zateći na svom pašnjaku.

Svi ovdje i na drugom mjestu spomenuti načini gradnje svjedoče o kornatskom prostoru kao antropološki oblikovanom krajoliku, koji uz afirmirane prirodne vrijednosti posjeduje vlastitu egzotiku arhajske elementarnosti u suživotu čovjeka i prirode. Ovaj ugođaj mnogi kornatski posjetitelji prepoznaju kao njihovu najveću vrijednost, a upravo je on pod najžešćim pritiskom konfekcijske gradnje. Što zbog neznanja, što zbog prezira prema svemu što podsjeća na trud i siromaštvo, što zbog želje da se ugoditi po svaku cijenu, ovaj se pastoralno-težačko-ribarski ugođaj topi naočigled svih: i Kurnatara, i gostiju, i zaštitara. Betonski i kvazikameni zidovi, a ne suhozidi i prizde, brza vožnja, a ne plovidba, velika pokretljivost, a ne statičnost i ugođaj. Vidjeti sve, a ne spoznati ništa. Sjediti pod tendom, a ne maslinom, piti coca-colu, a ne domaća pica, jesti konfekcijske proizvode, a ne izvornu, sporo i mukotrpno pripremljenu hranu. Kupiti, a ne ubrati ili uloviti. Promatrati i snimati, a ne sudjelovati, trošiti, a ne štedjeti...

Izvorni se kornatski ugođaj sve više i sve neumitnije gubi, iako on, tamo gdje još postoji makar i u fragmentima, proizvodi na nautičare (osobito), ali i na posjetitelje svih vrsta, pa i zaštitare neizbrisiv dojam. Mada ove vrijednosti nisu nikada posebno eleborirane, one su u promidžbi Kornata, posebno u psihološkom segmentu, odigrale veću ulogu od objektivnih i racionalnih prosudbi o vrijednosti prirodnog fenomena.

Ako se zaštita zaista ne ograničava na zaštitu prirode nego ona uključuje i očuvanje autentičnog krajolika, pa i više od toga, očuvanje i (re)aktiviranje tradicionalnog načina života u zatečenom prostoru, onda je potpuno sigurno da model zaštite koji je do sada bio na snazi nije zadovoljio, niti je postignut cilj koji su pred sebe postavili zaštitari proglašenjem nacionalnog parka.

Kuća

Posebno pitanje u kontekstu postmodernističke zaštite jednoga unikatnog prostora je izgradnja kuće za stanovanje, kuća koje su u neku ruku i središnji problem ove priče.

Kada govorimo o kornatskoj kući, mislimo o onom tipu zgrade ili gradbenog

sklopa koji je nastao na kornatskom kolonatskom posjedu, najprije daleko od mora, a potom u portu. Ostavit ćemo po strani prve tipove pastirskih zakloništa (bunja) i ribarskih nastambi u Piškeri, koji su postojali i prije one kolonizacije Kornata koja je predmet ovog istraživanja.

Prve kornatske kuće vezane za kolonatski posjed gradile su se u unutrašnjosti otoka, u težištu posjeda, na rubu kornatskih polja. Bile su to prizemnice ili katnice s prostorom za stanovanje, konobom, cisternom za kišnicu i s krušnom peći. Štala i stan za ovce najčešće su se nalazili uza samu kuću. Prve su kuće bile funkcionalno dvoznačne. One su osiguravale uvjete za obavljanje dviju osnovnih djelatnosti: stočarstva i poljoprivrede.

Morfološki gledano, prva kornatska kuća predstavlja prizmatični volumen elementarne jednostavnosti s prilično strmim krovom (30-45) koji je pokriven kupom kanalicom. Površinom rijetko prelazi 40 m² računajući debele zidove.

Ovisno o terenu, cisterna je ukomponirana u prostor kuće ili joj je pridodana, često u kombinaciji sa skalinama za kat. Prozori i vrata imaju uobičajene primorske proporcije s kraćom vertikalnom i dužom horizontalnom stranom. Natprozornik i nadvratnik izvedeni su s

rasteretnim lukom. Iz osnovnog volumena često na vanjska pročelja izbijaju aplicirani elementi ognjišta ili krušne peći. U nekim primjerima moglo bi se misliti da su iznimno uski otvori služili kao puškarnice.

Zidovi su u pravilu izvedeni od polutesanog kamena sa spojnicama izdašno ispunjenim mortom. Kvaliteta zida i primjena kamenih klesanaca za prozorske ili vratne okvire korespondira s moći i imovinskim stanjem vlasnika. Gradnja kuća na obali uglavnom se poklapa s otkupom kornatskog pašnjaka. U trenutku otkupa na obali, osim u Piškeri, koja je ribarsko naselje, nema ni jedne kuće. Najveći broj starih i danas "adaptiranih" kuća datira dakle s početka XX. stoljeća. Masovnoj gradnji kuća u portima pogoduje usitnjavanje posjeda, raspad velikih obiteljskih zajednica i okretanje prema moru i ribarenju. Kornatska kuća u portu zbog skromnih dimenzija postaje polivalentni specifično kornatski prostor. Ona je, da se poslužimo recentnim automobilskim rječnikom, monovolumen, građevina s bezbrojnim namjenama.

S druge strane, definiciju kornatske kuće moguće je izricati i socio-psihološkim rječnikom. Ona je, naime, uvijek bila druga kuća, druga po važnosti, druga po veličini, druga po opremljenosti... Svatko je nastojao imati što bo-

Prizor treći: šarm bez koncepta

lju kuću u domicilnom naselju, premda u načelu skromnu. Kornatska kuća u portu je stoga u najvećem broju slučajeva predstavljala minimum minimuma: bila je sklonište! Samo jedna prostorija bez sanitarija, najčešće i bez četrnje, otvoreno ognjište (komin), taulac (ležaj od dasaka na kojem su spavali svi nazočni članovi obitelji), niski stol s kladama i škamjima, jedna polica za suđe, prostor za ribarske arti i težačku opremu...

Siromaštvo i individualni način gradnje u gotovo nemogućim uvjetima dali su pečat i "stilskim" obilježjima kuća, prije svega skromnost u svakom pogledu. To je, moglo bi se reći, minijatura koja

više govori o životu Kurnatara i prošlosti Kornata nego sve što je do danas napisano i snimljeno. Visina ovih kuća ne prelazi 220 cm, najčešće su građene od kamena, nekoliko je obitelji u jednom bloku pa se po broju vrata određuje i broj stanara. Uz vrata najveći je otvor mala hurijada, prozorčić od oko 60 x 50 cm. Kuće su potleušice, a na kat, barem u prvom razdoblju, prava rijetkost.

Jasno je, dakle, da se ne može govoriti o tipologiji kornatske kuće u portu, odnosno, ne postoji predložak na kojem bi se moglo naći uporište za buduće gradnje, barem kad je riječ o oblikovanju i materijalima. Međutim, s obzirom na to

da recentna kornatska gradnja buja, da nije motivirana održavanjem posjeda i da se uglavnom ne ravna po načelima iz prošlosti, to ne znači da se ne bi mogao pronaći odgovarajući graditeljski standard, nekakav kornatski kanon. Prema mojem sudu, a na temelju i ovdje ekspliciranih stavova, novo uporište za kornatsku kuću trebalo bi potražiti u vrijednostima kornatskog monovolumena, što će reći graditeljskom umijeću preklapanja funkcija u malom univerzalnom prostoru.

Pisac je arhitekt, autor ambijentalno vrijednih projekata građenih na našem moru